

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 8.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.8.11>

УДК 338.486

О. В. Баб'як,

к. мед. н., доцент, доцент кафедри медико-профілактичних дисциплін та лабораторної діагностики,

Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія»

Рівненської обласної ради

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1934-0075>

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВОЮ ПРИНЦИПІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ШЛЯХОМ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

O. Babiak,

*PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Medical and Preventive Disciplines and Laboratory Diagnostics,
Communal institution of higher education "Rivne Medical Academy"*

Rivne Regional Council

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF HEALTH PROTECTION BY THE STATE THROUGH THE DEVELOPMENT OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM

Визначено підходи до здорового способу життя, сформовані органами державної влади та інститутами громадянського суспільства і популяризовані засобами масової інформації, все більше втягують в свою орбіту людей з усього світу. Посилення ролі профілактики та реабілітації, як складової сучасної системи управління охороною здоров'я та напрямом вдосконалення системи громадського здоров'я, зумовлює необхідність проведення спеціальних досліджень лікувально-оздоровчого туризму як складової системи охорони здоров'я, тому метою представленого дослідження є реалізація принципів системи охорони здоров'я шляхом розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

В статті сформовано концептуальні підходи формування та реалізації потенціалу лікувально-оздоровчого туризму в Україні як складової системи охорони здоров'я.

В нашій країні окремі види лікувально-оздоровчого туризму отримали популярність в процесі апробації програм реабілітації після COVID-19.

Approaches to a healthy lifestyle, formed by state authorities and institutions of civil society and popularized by the mass media, are increasingly drawing people from all over the world into their orbit. The increased activity of members of society in maintaining a healthy lifestyle is defined as the combination of several travel goals in one trip, in which the health factor is necessarily present.

Strengthening the role of prevention and rehabilitation, as a component of the modern health care management system and the direction of improvement of the public health system, makes it necessary to carry out special research on medical and health tourism as a component of the health care system, therefore the purpose of the presented research is the implementation of the principles of the health care system health through the development of health tourism.

Based on the introduction of regulatory influences of the state, medical tourism in Ukraine is increasingly becoming part of the health care system. The main law regulating relations in the field of health care is the Law of Ukraine "Basics of the

Legislation of Ukraine on Health Care" dated November 19, 1992 No. 2801-XII. Article 4 of the Law defines the principles of functioning of the health care system. The principles of health care in Ukraine are the basis for building a state system of health tourism. In accordance with the principles of health care and based on the analysis of the current stage of the development of medical and health tourism, the article forms conceptual approaches to the formation and realization of the potential of medical and health tourism in Ukraine as a component of the health care system.

In our country, certain types of medical tourism have gained popularity in the process of approbation of rehabilitation programs after COVID-19. Medical tourism can be carried out not only in recognized resort cities, but also in those places where there are means for effective provision of medical services.

Governments of countries, public organizations, national and international institutions support the development of certain types of medical tourism

Ключові слова: *принципи, держава, система, охорона здоров'я, розвиток, лікувально-оздоровчий, туризм, COVID-19*

Keywords: *principles, state, system, health care, development, health care, tourism, COVID-19*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Підходи до здорового способу життя, сформовані органами державної влади та інститутами громадянського суспільства і популяризовані засобами масової інформації, все більше залучують в свою орбіту людей з усього світу. Боротьба з негативними наслідками пандемії COVID-19, турбота про фізичний стан і зовнішній вигляд, а також комплексний підхід до фізичного та психічного здоров'я стали глобальними цінностями для людства, які відіграють дедалі важливішу роль. Посилена активність членів суспільства щодо ведення здорового способу життя очевидна. Це зумовлено поєднанням кількох цілей подорожі в одну поїздку, в якій обов'язково є присутнім фактор оздоровлення. Як наслідок, таких туристів часто класифікують як учасників одночасно багатьох форм туризму. Це

пов'язано з недостатнім знанням форм класифікацій у туризм і методів класифікації туристичних потоків.

Здоров'я завжди було однією з найперших мотивацій для подорожей. З давніх часів люди виїжджали за кордон, щоб отримати користь для здоров'я. Оздоровчий туризм ще в XIX столітті був в основному пов'язаний з «подорожами до водойм» та інших природних ресурсів, а також до курортних міст, які спеціалізуються на реабілітації та лікуванні певних захворювань через унікальний клімат або природнє середовище. У XX столітті повільне та нерівномірне зростання національних економік різних країн ще більше поглибило післявоєнний соціально-економічний розрив.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Серед науковців, що досліджували вплив держави на розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні слід визначити проф. Сазонця І.Л., та його праці, що розкривають концептуальні основи державного регулювання розвитку рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств, організаційні засади функціонування готельної індустрії України та вплив на неї пандемії COVID-19, визначають чинники формування потенціалу туристичної галузі України, в тому числі і за рахунок розвитку лікувально-оздоровчого туризму, досліджують тенденції державно-інституційного регулювання розвитку курортної справи в Україні[1, 2, 3, 4]. Значний внесок в формування методичної бази науки про лікувально-оздоровчий туризм зроблено Вівсянником О.М. Він, зокрема, досліджував тенденції інституційного оформлення системи лікувально-оздоровчого туризму[5]. Професор Зима І.Я. та Обуховська Л.І. визначали сучасні умови функціонування санаторно-курортних та лікувальних закладів, що функціонують в нових умовах на засадах державно-приватного партнерства та у формі підприємств комунальної власності[6]. Соціальне значення в суспільстві лікувально-оздоровчого туризму та діяльності санаторно-курортних підприємств(на основі відомого санаторію «Червона Калина») досліджувала проф. Сазонець О.М.[7]. Актуальні аспекти інноваційних форм розвитку

лікувально-оздоровчого туризму, підготовки кадрів для цієї сфери досліджувала Ханіна О.І.[8, 9, 10]

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ. Доцільність посилення процесів державного регулювання надання медичних послуг у різних форматах та у різний спосіб, посилення ролі профілактики та реабілітації, як складової сучасної системи управління охороною здоров'я та напряду вдосконалення системи громадського здоров'я, зумовлює необхідність проведення спеціальних досліджень лікувально-оздоровчого туризму як складової системи охорони здоров'я. Саме тому метою представленого дослідження є аналіз шляхів реалізації принципів охорони здоров'я засобами розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Таке дослідження дозволить довести єдність системи охорони здоров'я та системи профілактичних та реабілітаційних послуг, які можуть надаватися закладами лікувально-оздоровчого туризму та підкреслити загальносвітові тенденції розвитку цього процесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. На основі запровадження регуляторних впливів держави, лікувально-оздоровчий туризм в Україні все більшою мірою стає частиною системи охорони здоров'я. Головним законом, який регламентує відношення у сфері охорони здоров'я є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. В статті 4 Закону визначено наступні принципи функціонування системи охорони здоров'я:

визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України;

дотримання прав і свобод людини і громадянина в сфері охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій;

гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення;

рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної і реабілітаційної допомоги та інших послуг в сфері охорони здоров'я;

відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість;

орієнтація на сучасні стандарти здоров'я, медичної та реабілітаційної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом в сфері охорони здоров'я;

попереджувально-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний, медичний та реабілітаційний підхід до охорони здоров'я;

багатоукладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції;

децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі[11].

Ключові особливості нового етапу лікувально-оздоровчого туризму, які проявляються на теперішній час в Україні в умовах пандемії COVID-19 наступні:

велика кількість людей, які подорожують на лікування після перенесеного захворювання на COVID-19;

переорієнтація ринку з пацієнтів із багатших, розвиненіших країн, які подорожують до менш розвинених країн для доступу до диверсифікації послуг охорони здоров'я, в основному завдяки недорогому лікуванню та можливості отримання дешевих транспортних послуг за сприянням Інтернет-джерел медичної, туристичної, транспортної інформації;

«нова» сприятлива інфраструктура – доступні подорожі та легкодоступна інформація по Інтернету;

запровадження вітчизняними санаторіями спеціальних програм реабілітації після перенесеного захворювання COVID-19;

розвиток індустрії лікувально-оздоровчого туризму: сектор приватного бізнесу і органи державного управління України відіграли важливу роль у просуванні лікувально-оздоровчого туризму як потенційно прибуткового джерела іноземних доходів. Вимоги до програм реабілітації хворих на COVID-19 є однаково високими як для санаторно-курортних підприємств державної форми власності, так і для підприємств приватної форми власності.

Представлені принципи охорони здоров'я в Україні формують соціально-економічні відносини в сфері охорони здоров'я та є основою для побудови державної системи лікувально-оздоровчого туризму. У відповідності до наведених принципів та на основі аналізу сучасного етапу розвитку лікувально-оздоровчого туризму, ми можемо сформулювати концептуальні підходи до формування та реалізації потенціалу лікувально-оздоровчого туризму в Україні як складової системи охорони здоров'я (таблиця 1).

Таблиця 1. Принципи охорони здоров'я та їх реалізація шляхом розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні

№	Принципи охорони здоров'я в Україні	Реалізація принципів охорони здоров'я в державній системі розвитку лікувально-оздоровчого туризму
1	Визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України;	Розвиток державою форм і методів лікувально-оздоровчого туризму як складових системи охорони здоров'я
2	Дотримання прав і свобод людини і громадянина в сфері охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій;	Поширення державних стандартів забезпечення прав пацієнтів в сфері лікувально-оздоровчого туризму;
3	Гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення;	Стимулювання державою інтернаціоналізації лікувально-оздоровчого туризму, розширення його географії, поширення його інклюзивності та доступності для найбільш вразливих верств населення
4	Рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної і реабілітаційної допомоги та інших послуг в сфері охорони здоров'я;	Збереження державою лікувально-оздоровчого туризму як однієї з форм соціального захисту населення

Продовження таблиці 1.

№	Принципи охорони здоров'я в Україні	Реалізація принципів охорони здоров'я в державній системі розвитку лікувально-оздоровчого туризму
5	Відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість;	Державна система стимулювання запровадження останніх досягнень науки та інноваційний розвиток лікувально-оздоровчого туризму, його мультикультурність та високий сервіс
6	Орієнтація на сучасні стандарти здоров'я, медичної та реабілітаційної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом в сфері охорони здоров'я;	Запровадження сучасних процедур лікування в закладах медичного туризму, державне регулювання системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для лікувально-оздоровчого туризму
7	Попереджувально-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний, медичний та реабілітаційний підхід до охорони здоров'я;	Державне регулювання використання природно-кліматичного потенціалу територій з метою розробки унікальних систем профілактики та реабілітації захворювань
8	Багатоукладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції;	Державне стимулювання розвитку лікувально-оздоровчого туризму на основі різних форм власності, в умовах дотримання антимонопольного законодавства
9	Децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі	Трансформація системи управління санаторно-курортними комплексами, їх передача місцевим громадам із збереженням державного контролю

Джерело: складено автором

Лікувально-оздоровчий туризм, спрямований на лікування та профілактику різноманітних хвороб шляхом покращення загального стану здоров'я. Особливо цей напрям туризму, як в нашій країні, так і в усьому світі, отримав популярність під час апробації програм реабілітації після COVID-19. Лікувально-оздоровчий туризм може здійснюватися не лише у визнаних курортних містах, а й у тих місцях, де є засоби для ефективного надання медичних послуг. Це стосується міст або курортів з унікальними кліматичними властивостями або природною красою, які можуть сприяти здоров'ю та благополуччю людини. популярним видом лікувально-оздоровчого туризму є курортний туризм. Він був інституційно сформований та комерціалізований у

США в 90-х років минулого століття, хоча його походження сягає глибокої давнини.

Соціально-економічною основою розвитку державою лікувально-оздоровчого туризму є лібералізація міжнародної торгівлі, розвиток міжнародного бізнесу і зменшення бар'єрів, що впливають на рух товарів і капіталу і, зрештою, розвиток технічних засобів комунікації – Інтернету, що наприкінці 1990-х років сприяв прискоренню процесів глобалізації. Паралельно з цією тенденцією відбувалося посилення діяльності міжнародних організацій (ООН, ЄС, ВООЗ), які дійсно мають великий і зростаючий вплив на уряди багатьох країн та права їхніх громадян. Усі ці зміни дозволили створити глобальний ланцюг поставок, який впливає на бізнес (включаючи медичний) і сприяє змінам у організації та управлінні закладами охорони здоров'я в багатьох країнах. Проте, початкові витрати на створення вузькоспеціалізованої медичної служби (обладнання і постачання) вимагають великих капіталовкладень. Отже, це сприяє значному підвищенню ціни лікувально-оздоровчого туризму та має негативний вплив на доступ до медичних послуг. Висока вартість медичних послуг у розвинених країнах, зростаючий попит на спеціалізовану медичну допомогу через старіння населення та потреби для догляду за великою групою хронічно хворих людей призвело до надмірних витрат і переведення багатьох бізнес-функцій і медичних процедур у більш дешеві країни. Медичні послуги, як і інші товари, стали предметом міжнародного обміну. Лікувально-оздоровчий туризм став частиною глобальної тенденції пошуку кращого вибору і доступних ліків для тих, хто їх потребує.

Ключовою особливістю нового медичного туризму в ХХ столітті є прихильність до пацієнтів із багатших, розвиненіших країн, які подорожують до менш розвинених країн. Отримати доступ до медичних послуг, в основному завдяки низькій вартості лікування допоміг доступ до інформації в Інтернеті. Індія є країною, яка була піонером у сфері медичного туризму і стала зараз один із найбільш швидкозростаючих ринків медичного туризму. За нею йдуть інші

азіатські країни - Сінгапур і Малайзія. Ці країни пропонують найпопулярніші у всьому світі медичні послуги в стоматології, естетичній медицині, пластичній хірургії, хірургії чи лікуванні безпліддя та навіть найскладніші хірургічні процедури, такі як операції на серці або трансплантація органів.

Можливий вплив мобільності пацієнтів на національні системи охорони здоров'я відрізняється в різних державах або між регіонами і залежить від таких факторів, як географічне розташування, мовні бар'єри, розташування лікарень у прикордонних регіонах, бюджетах охорони здоров'я.

Уряди країн, громадські організації, національні та міжнародні інституції підтримують розвиток окремих видів лікувально-оздоровчого туризму, які вже стали «класичними». До таких видів можна віднести:

- хірургічний туризм, який зумовлює виїзд за межі звичайного місця проживання, щоб скористатися різними видами хірургічного лікування та хірургічних процедур. Його основною рушійною силою є доступність процедур;

- фармацевтичний туризм – поїздка в іншу країну з метою покупки дешевших або недоступних ліків;

- стоматологічний туризм – найпопулярніший у світі, подорож у пошуках найбільш дешевих стоматологічних та імплантаційних послуг;

- фертильний туризм або репродуктивний туризм – це практика поїздок в іншу країну для лікування безпліддя. Головними причинами є: менша ціна на лікування, екстракорпоральне запліднення та інші правила щодо заморожування ембріонів і тестування на усунення певних захворювань або генетичних дефектів.

Пріоритети соціокультурного розвитку окремих держав значною мірою контролюють та обмежують можливості надання деяких медичних послуг. Ці держави не обов'язково є авторитарними, або державне управління в них носить ознаки тоталітарних режимів. Значною мірою на сприйняття можливості та етичності отримання тих чи інших медичних послуг впливають історія, культура, релігія країни. Соціокультурні особливості світогляду народів

окремих держав та світового громадянського суспільства в цілому зумовлюють несприйняття окремих видів послуг, що можуть надаватися в сфері лікувально-оздоровчого туризму. До видів туризму, що не завжди однозначно сприймаються урядами окремих країн та світовою громадськістю можна віднести:

- трансплантаційний туризм. Щороку тисячі заможних пацієнтів із Заходу, Європи, США, арабських країн, Японії та Ізраїлю подорожують до інших країн та купують органи: нирки, серце або легені. Органи, зібрані у живих донорів працюють краще, ніж зібрані у донорів після смерті. ВООЗ засуджує відбір органів живої людини. Це закріплено в Стамбульській декларації ВООЗ 2008 року, що була підписана майже 100 країн світу[12].

- суїцидальний туризм або евтаназійний туризм – це термін, який використовується для подорожі до країни, законодавство якої дозволяє самогубство за допомогою лікаря для невиліковно хворих. Багато суперечок викликає той факт, що деякі організації допомагають хворим на хронічну депресію або психічно хворим, але нетермінальним пацієнтам завершити своє життя;

- абортний туризм – це подорож з країн із суворими законами щодо абортів (Ірландія, Польща) до країн із більш ліберальними законами щодо абортів (Чеська Республіка, Литва, Німеччина, Словаччина, Швеція, Велика Британія).

ВИСНОВКИ. На основі запровадження регуляторних впливів держави, лікувально-оздоровчий туризм в Україні все більшою мірою стає частиною системи охорони здоров'я. Головним законом, який регламентує відношення у сфері охорони здоров'я є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. В статті 4 Закону визначено принципи функціонування системи охорони здоров'я. Принципи охорони здоров'я в Україні формують соціально-економічні відносини в сфері охорони здоров'я та є основою для побудови державної системи лікувально-оздоровчого туризму. У відповідності до принципів охорони здоров'я та на

основі аналізу сучасного етапу розвитку лікувально-оздоровчого туризму нами сформовано концептуальні підходи формування та реалізації потенціалу лікувально-оздоровчого туризму в Україні як складової системи охорони здоров'я.

В нашій країні, як і в усьому світі, лікувально-оздоровчий туризм отримав популярність в процесі апробації програм реабілітації після COVID-19. Лікувально-оздоровчий туризм може здійснюватися не лише у визнаних курортних містах, а й у тих місцях, де є засоби для ефективного надання медичних послуг. Соціокультурні особливості світогляду народів окремих держав та світового громадянського суспільства в цілому зумовлюють несприйняття окремих видів послуг, що можуть надаватися в сфері лікувально-оздоровчого туризму.

Література

1. Сазонець І. Л. Концептуальні основи державного регулювання розвитку рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 5–8.
2. Сазонець І.Л., Філоненко А.С. Організаційні засади функціонування готельної індустрії України та вплив на неї пандемії COVID-19. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023, № 4. с. 48 – 52.
3. Сазонець І.Л., Волошина Д.М. Поняття економічного потенціалу та формування потенціалу туристичної галузі України. *Ефективна економіка*. 2023. № 2 URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1138> (дата звернення 19.05.2023 р.).
4. Сазонець І.Л., Потьомкіна В.А. Державно-інституційне регулювання розвитку курортної справи в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023, № 2 URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/dy/article/view/1116> (дата звернення: 23.05.2023 р.).

5. Охорона здоров'я та рекреація: понятійно-термінологічний словник / за ред. О.М. Вівсянника. Рівне : Волин. обереги, 2023. 168 с.
6. Зима І.Я., Обуховська Л.І. Механізми забезпечення діяльності комунальних підприємств – закладів охорони здоров'я в умовах децентралізації. Рівне. Волинські обереги, 2020, 168 с.
7. Сазонець О.М., Ганкіна М.С. Шляхи реалізації соціально-комунікативної функції підприємств міжнародного туризму в практичній діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 11. С. 38-42.
8. Ханіна О.І. Напрями вдосконалення системи державного управління кадровим розвитком системи охорони здоров'я. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 24, с. 49 – 53.
9. Ханіна О.І. Державно-управлінські впливи формування здорового способу життя. *Актуальні проблеми психології в умовах політичної та економічної нестабільності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Дніпро, 21 грудня. 2022 р. Дніпро, 2022. С. 94 - 97.
10. Ханіна О. І. Рекреаційні та санаторно-курортні заклади в системі соціальних установ охорони здоров'я. *Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу*: тези виступів III Міжнар. наук.-практ. конф., Житомир, 3-4 листопада. 2022 р. Житомир, 2022. С. 300 - 301.
11. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 23.05.2023 р.).
12. The Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism, Istanbul, Turkey, April 30 through May 2, 2008. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4571160/> (дата звернення: 23.05.2023 р.).

References

1. Sazonetz, I. (2017), "Conceptual bases of state regulation of development recreational activities sanatorium enterprises", *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 5-8.
2. Sazonets', I.L. and Filonenko, A.S. (2023), "Organizational principles of functioning Of the hotel industry of Ukraine and impact of the COVID-19 pandemic on it", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 48-52.
3. Sazonets', I.L. and Voloshyna, D.M. (2023), "The concept of economic potential and the formation of the potential of the tourist industry of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1138> (Accessed 19.05.2023).
4. Sazonets', I.L. and Pot'omkina, V.A. (2023), "State-institutional regulation of resort development in Ukraine", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 2, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1116> (Accessed 23.05.2023).
5. Vivsianynka, O.M. (2023), *Okhorona zdorov'ia ta rekreatsiia: poniatijno-terminolohichnyj slovnyk* [Health care and recreation: conceptual and terminological dictionary], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
6. Zyma, I.Ya. and Obukhovs'ka, L.I. (2020), *Mekhanizmy zabezpechennia diial'nosti komunal'nykh pidpriemstv – zakladiv okhorony zdorov'ia v umovakh detsentralizatsii* [Mechanisms for ensuring the activity of communal enterprises - health care institutions in conditions of decentralization], Volyns'ki oberehy, Rivne, Ukraine.
7. Sazonetz, O. and Gankina, M. (2017), "The ways of implementation of socio-communicative functions of the enterprises of international tourism in practice", *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 11, pp. 38-42.
8. Khanina, O.I. (2021), "Directions for improving the system of state management of personnel development of the health care system", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 49-53.

9. Khanina, O.I. (2022), "State-management influences on the formation of a healthy lifestyle", Aktual'ni problemy psykholohii v umovakh politychnoi ta ekonomichnoi nestabil'nosti : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Current problems of psychology in the conditions of political and economic instability: materials of the International Scientific and Practical Conference], Dnipro, Ukraine, pp. 94-97.
10. Khanina, O.I. (2022), "Recreational and sanatorium-resort facilities in the system of social health care institutions", Suchasni vyklyky staloho rozvytku biznesu: tezy vystupiv III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Modern challenges of sustainable business development: theses of speeches of the 3rd International Scientific and Practical Conference], Zhytomyr, Ukraine, pp. 300-301.
11. Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (Accessed 23.05.2023).
12. Transplantation Society and International Society of Nephrology (2008), "The Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism", available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4571160/> (Accessed 23.05.2023).

Стаття надійшла до редакції 04.08.2023 р.